

Whitepaper Warmteprogramma: Borg de samenwerking met initiatieven

Gemeenten werken de komende maanden aan het Warmteprogramma: de routekaart voor de lokale warmtetransitie van de komende tien jaar. Dit is daarom ook hét moment om na te denken hoe bewonersinitiatieven¹ positie krijgen in de warmtetransitie. In dit whitepaper bieden we de bouwstenen om bewonersinitiatieven een stevige positie te geven in de warmtetransitie via het warmteprogramma – en leggen we uit waarom dit belangrijk is.

Bouwstenen om samenwerking te borgen

In onderstaand schema geven we de bouwstenen die in het warmteprogramma kunnen landen om bewonersinitiatieven een stevige positie te geven in de warmtetransitie.

Een rol voor de gemeenschap

Bewoners zijn nodig in de warmtetransitie, omdat zij als woningeigenaar de baas zijn over hun huis en ook huurders grip willen hebben op wat er achter de voordeur gebeurt. Want het gaat om ingrijpende veranderingen in hun thuisgevoel: met koken, gezelligheid en comfort, ingrepen in hun huis en leefomgeving, en in aanpassing van hun gedragⁱⁱ.

De praktijk toont aan dat samenwerken met lokale initiatieven essentieel is voor een succesvolle warmtetransitieⁱⁱⁱ. Wanneer plannen direct uit de gemeenschap komen, voelen bewoners zich meer betrokken en verantwoordelijk; dit leidt tot een soepelere implementatie en verhoogde participatie. Bovendien beschikken bewoners over unieke, lokale kennis, waardoor oplossingen beter aansluiten bij de specifieke behoeften en mogelijkheden van de wijk. Energiecoöperaties^{iv} en andere bewonersinitiatieven kunnen een rol spelen om de energietransitie op een inclusieve, democratische en betaalbare manier te laten verlopen. In het hele land werken mensen in initiatieven samen aan energiebesparing, de transitie naar duurzame warmte en koude en het opwekken van hernieuwbare energie^v.

Bouwstenen toegelicht:

Bouwsteen 1: Leidende principes

Gezamenlijk de principes opstellen

In een warmteprogramma stelt de gemeente leidende principes vast voor de warmtetransitie, ook wel de 'waarden' of 'uitgangspunten' genoemd. Initiatieven moeten kunnen bijdragen aan het formuleren van leidende principes, het gaat ten slotte over hun woongebied. Door samen met lokale initiatieven de principes op te stellen organiseer je aan de voorkant steun voor de principes onder een brede groep inwoners. Dit vergroot de kans op succesvolle samenwerking om die leidende principes vervolgens te realiseren.

Uitspraak over de rol van initiatieven om principes te realiseren

Zorg dat in het warmteprogramma een uitspraak wordt gedaan over welke rol en meerwaarde bewonersinitiatieven hebben in relatie tot de leidende principes. Omschrijf via welke kwaliteiten of activiteiten bewonersinitiatieven bijdragen aan de leidende principes. Dit vormt de basis voor verdere beleidskeuzes t.a.v. samenwerking met en ondersteuning van initiatieven.

Bewonersinitiatieven zijn gericht op waardecreatie: ze ontstaan om behoeften van de gemeenschap te vervullen. Energiegemeenschappen werken vanuit democratische waarden en zonder winstoogmerk aan de energietransitie. Zij leveren daarom een cruciale bijdrage aan principes als rechtvaardigheid, participatie en betrokkenheid van eindgebruikers, grip op de energierekening of transparantie binnen het energiesysteem.

Voorbeeld: Energiecoöperaties werken in volledige transparantie, met democratische zeggenschap, zonder winstoogmerk en lidmaatschap is open en vrijwillig. Ze kunnen tijdens het opstellen van een uitvoeringsplan en later via lokaal eigendom van warmtesystemen (via de warmtegemeenschap) regie voeren op het proces van ontwikkeling en realisatie van de warmteoplossing in hun wijk. Door dit als gemeente mogelijk te maken via positie en ondersteuning creëer je gezamenlijk inclusieve processen, meer grip op de energierekening en meer transparantie voor eindgebruikers.

De gemeente Amsterdam heeft vooruitlopend op o.a. het warmteprogramma [een collegebesluit](#) gepubliceerd waarin ze zich uitspreekt over de rol en positie van energiegemeenschappen.

Bouwsteen 2: Beleidsmaatregelen

Wanneer de link is vastgelegd tussen leidende principes en een rol voor bewonersinitiatieven moet in het warmteprogramma verder omschreven worden welke rolverdeling en ondersteuning er georganiseerd wordt. Dit levert beleidsmaatregelen op die passen bij het lokale ambitieniveau t.a.v. samenwerking met initiatieven^{vi}.

Afwegingskader en evaluatiecriteria

Een gemeente heeft de steun van bewoners nodig en heeft er dus belang bij dat een bewonersinitiatief groeit en altijd een kans krijgt. Indien een gemeente transparant wil zijn in haar keuze wel of niet samen te werken, helpt het opstellen van een afwegingskader. Begin daarbij een samenwerking altijd met zo min mogelijk afwegingscriteria. In elk initiatief zit een enorme potentie om de warmtetransitie te kunnen realiseren. Pas gaandeweg een samenwerking kan je meer gaan evalueren en afwegen. Stel in het begin bijvoorbeeld enkel een eis aan het minimaal aantal leden van een groep en diverse capaciteiten in de initiatiefgroep. Een initiatief kan ook stapsgewijs verwachtingen richting de gemeente hebben, om de samenwerking robuust te houden. Een afwegingskader voor samenwerking met initiatieven stel je daarom samen met initiatieven op en geldt beide kanten op. Via de link tussen de leidende principes en kwaliteiten van initiatieven, kunnen jullie met de afweging sturen op bepaalde aspecten; denk aan de inclusiviteit, transparantie en democratie van initiatieven.

De rol van de gemeente is om de randvoorwaarden te scheppen waarin initiatieven kunnen ontstaan en goed kunnen groeien. Dus een goed 'afwegingskader' stimuleert initiatieven om te groeien en een schaalgrootte te kiezen en aanpak te hanteren, waaraan de gemeente goed kan bijdragen. Als een initiatief nog niet optimaal efficiënt is of onvoldoende draagvlak in haar wijk/dorp heeft, bied dan ondersteuning voor ontwikkeling in plaats van afwijzing.

(Financiële) ondersteuning

Maak gezamenlijk ook afspraken over ondersteuning van initiatieven, om gelijkwaardig te kunnen werken: Er kan niet van initiatieven worden verwacht dat alle bijdragen vrijwillig zijn. Zij dragen immers bij aan het behalen van de gemeentelijke beleidsdoelen. Een financiële ondersteuningsregeling die

aangeeft welke budgetten de gemeente beschikbaar stelt voor initiatieven is passend. Denk zowel aan financiering van de basisorganisatie van een initiatief als voor specifieke activiteiten. Verken verschillende vormen van financiële ondersteuning door de gemeente en vraag van initiatieven om ook andere financiële bronnen aan te boren.

Naast financiële steun is ook een vast aanspreekpunt en brede afstemming binnen de gemeente nodig. Zijn initiatieven talrijk en/of versnipperd? Ondersteun hen dan om zich te organiseren tot een koepel. Zijn er weinig of geen initiatieven? Creëer dan de randvoorwaarden en werk daarbij samen met regionale coöperaties of koepels.

Voorbeelden:

Gemeente Den Haag lanceerde vorig jaar de [actielijn bewonersinitiatieven](#) waarin ze getrapte financiering beschikbaar stellen voor initiatieven en voorwaarden stelt;

Gemeente Zwolle heeft een [subsidie voor de basisorganisatie van bewonersinitiatieven](#) in de energietransitie;

Gemeente Arnhem heeft een [getrapte aanjaagfonds](#) voor duurzame initiatieven;

Provincie Zuid-Holland heeft een [subsidieregeling voor lokale initiatieven](#) in de energietransitie.

Bouwsteen 3: WAT- en WANNEER spoor

[Start vanuit initiatieven en houd ruimte voor instroom](#)

Onderdeel van het warmteprogramma is de prioritering van gebieden waar de gemeente begint met de warmtetransitie. Deze (criteria voor) gebiedsprioritering stel je samen met bewonersinitiatieven vast en kan daardoor verschillen per gemeente. Uitgangspunt van deze gesprek moet zijn: begin in gebieden waar lokale initiatieven al bezig zijn met energiebesparingsacties en waar lokale warmte-initiatieven bestaan. Daar waar nog geen warmte-initiatieven bestaan kan het opgebouwde netwerk en expertise op het gebied van energiebesparing en de vastgelegde data van besparingsactiviteiten daar mogelijk wel toe leiden. Stimuleer de doorontwikkeling van bestaande initiatieven, en ondersteun het ontstaan van nieuwe initiatieven via beleidsmaatregelen.

Creëer een invoegstrook voor initiatieven die in de komende jaren ontstaan, zodat deze nog toegevoegd kunnen worden aan de gebiedsprioritering. Op deze manier is er ruimte voor nieuwe initiatieven om aan de slag te gaan in de komende vijf jaar.

In bovenstaand schema geven we aan wat de minimale bijbehorende beleidsmaatregelen zijn als je kiest voor een bepaalde prioritering van gebieden. De wijze van gebieden prioriteren dient verbonden te zijn met de ondersteuning die je geeft aan initiatieven.

Relatie tot bronnenstrategie

De prioritering van gebieden hoeft niet uitsluitend vanuit een bronnenstrategie opgezet te worden. Want dat suggereert dat er alleen hoogwaardige warmtebronnen nodig zijn. Duurzame warmte- en koudebronnen zijn lokaal beschikbaar voor zeer lage temperatuur verwarming en koeling: zon, bodem, water en lucht. De prioritering van gebieden kan ook afhangen van de behoeften van eindgebruikers aan verwarming en koeling of vanuit kansen of bedreigingen voor het integrale energiesysteem.

Geef lokale initiatieven de ruimte om bronnen aan te dragen, zij kennen de lokale mogelijkheden als geen ander. Heb daarbij aandacht voor de beleving en eigenheid van een collectief: initiatieven volgen vaak niet de CBS-indeling van buurten, hun technische oplossing volgt een voor hun logische schaal. Voor technische studies heeft dit nadelige gevolgen aangezien de rekenmodellen, zoals de startanalyse, enkel data op CBS-niveau kennen. Houd hier rekening mee bij de afweging van resultaten uit een technische analyse.

Bouwsteen 4: Vastleggen vervolgstappen

In het warmteprogramma horen ook uitspraken over hoe de vervolgstappen per prioriteitsgebied eruit zal zien. Denk aan het maken van een uitvoeringsplan, een kavelstrategie en monitoring van de voortgang.

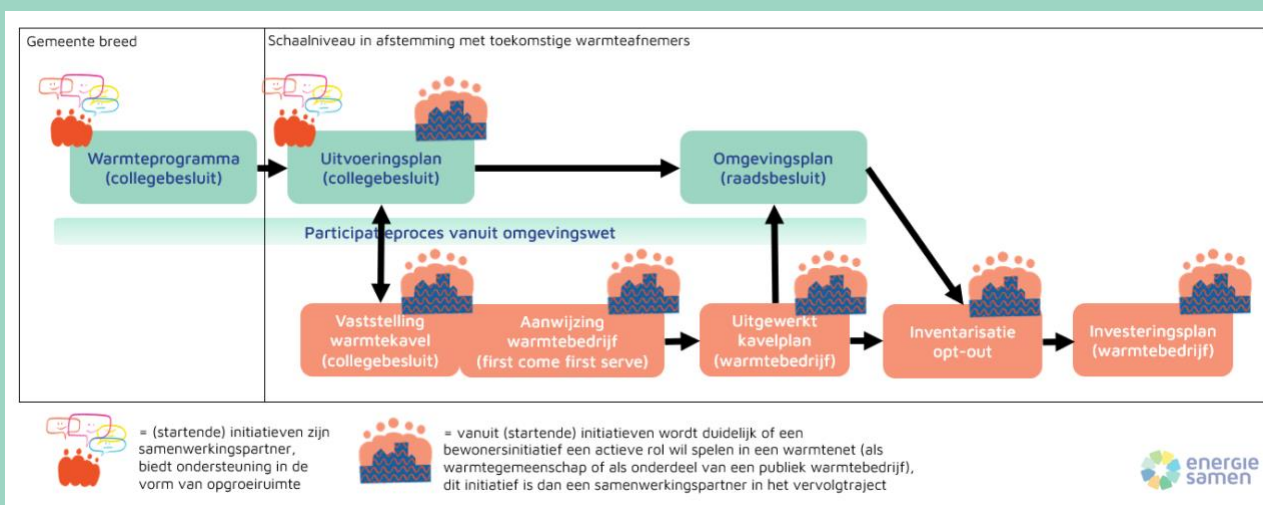
Uitvoeringsplan en kavelstrategie

Het maken van een uitvoeringsplan is optioneel vanuit wetgeving, maar naar ons inziens voorwaardelijk want gedurende dit proces organiseer je vraag en draagvlak voor een warmtenet en

warmtebedrijf. Schuif het formuleren van een uitvoeringsplan naar voren: doe dit voor de vaststelling van een warmtekavel. Je kan beter eerst steun voor het gewenste kavel en warmtebedrijf organiseren voordat je deze partij aanwijst.^{vii} Een bewonersinitiatief kan tijdens de stappen in verschillende rollen zitten, van initiatiefnemer en kartrekker, tot gesprekspartner. Bepaal samen met lokale initiatieven hoe het proces voor het opstellen van een uitvoeringsplan het beste kan verlopen en wie welke rol en taken op zich neemt. Initiatieven moeten kunnen toestemmen in de aanpak voor hun lokale gebied. Werk samen met initiatieven om meer bewoners in het gebied goed te betrekken.

Voorbeeld: een planproces gebaseerd op samenwerking met de gemeenschap

Bron: [position paper: Bouwstenen voor een succesvolle warmtetransitie](#)

(Publiek) warmtebedrijf en lokaal eigendom

Het warmteprogramma (proces) verhoudt zich tot de gemeentelijke verkenning voor oprichting of deelname in een publiek warmtebedrijf. In het warmteprogramma komen uitspraken over de opties die de gemeente nog openlaat en het proces dat zal volgen om per gebied te kiezen wat voor type bedrijf er komt.

Zorg ervoor dat eindgebruikers altijd de mogelijkheid hebben om deel te nemen aan het warmtebedrijf. Dit bevordert inclusiviteit en zorgt voor een breed draagvlak. Stel samen met de energiegemeenschappen de uitgangspunten op voor het warmtebedrijf. In de warmtetransitie kan lokaal eigendom georganiseerd worden via een warmtegemeenschap (volledig eigendom bij de lokale eindgebruikers), of door deelname van een coöperatie van eindgebruikers in een publiek warmtebedrijf. Omschrijf ook hoe lokale initiatieven steun krijgen om zich te oriënteren op hun behoefte ten aanzien van zeggenschap en eigendom.

Monitoring en evaluatie

Zorg ervoor dat sturingsinformatie beschikbaar is daar waar het werk plaatsvindt: indien de gemeenschap een actieve rol heeft, hoort daar ook sturingsinformatie te liggen. Laat initiatieven meebepalen wat er wordt gemonitord en geef hun toegang tot de data.

Een verankerde rol voor bewonersinitiatieven

Met dit whitepaper bieden we bouwstenen om in het warmteprogramma en de vervolgstappen de rol en positie van bewonersinitiatieven goed te verankeren. Dit paper is opgesteld door Energie Samen als onderdeel van de Participatiecoalitie

De Participatiecoalitie is een samenwerkingscoalitie van HIER, de Natuur en Milieufederaties, LSA Bewoners, Energie Samen en Stichting Buurkracht. Deze samenwerkingspartners werken vanuit verschillende invalshoeken aan participatie van bewoners en bewonersinitiatieven in de energietransitie. Zie ook www.participatiecoalitie.nl

de natuur en
milieufederaties

Contactpersoon: ilonka.marselis@energiesamen.nu

ⁱ Onderdeel van een bewonersinitiatief kunnen ook lokale ondernemers en bedrijven zijn. De kern is dat het initiatief vanuit de lokale 'eindgebruikers' in het energiesysteem komt. Initiatieven variëren in omvang en ambitie: van een handvol bureaus die samen isolatiemaatregelen treffen, tot grote coöperaties die complete warmtenetten beheren. Wat hen bindt, is het streven naar een betere leefomgeving zonder winstoogmerk en het welzijn van de gemeenschap voorop.

ⁱⁱ In 2021 publiceerde Energie Samen een position paper over een goede positie voor bewonersinitiatieven:

<https://energiesamen.nu/media/uploads/2021%20V2%20Position%20paper%20maatschappelijke%20route%20versnelling%20energietransitie%20gebouwde%20omgeving%20Energie%20Samen%20PDF.pdf>

ⁱⁱⁱ Onderzoek toont aan dat proeftuinen binnen het Programma Aardgasvrije Wijken met actieve bewonersinitiatieven hogere bewonerstevredenheid kennen. PAW monitor: <https://open.overheid.nl/documenten/44e81978-8e2c-41ac-916f-9f748eb7ee61/file>. Onderzoek Platform 31: <https://www.platform31.nl/artikelen/omarm-en-versterk-bewonersinitiatieven/>. Initiatieven spelen ook een cruciale rol bij het aanpakken van energiearmoede en het organiseren van collectieve inkoop en verduurzaming. Door gebruik te maken van deze bestaande sociale netwerken, de data en de expertise kunnen gemeenten samen met de initiatieven vervolgstappen zetten richting een aardgasvrije wijk. Onderzoek TNO naar energiehulp; lokale inbedding zorgt voor effectieve aanpak:

<https://www.tno.nl/nl/newsroom/2024/06/tno-onderzoek-energiehulpen/>. Deense lessen tonen aan dat een succesvolle aanpak voor warmtenetten ruimte voor lokale deelname in een warmtebedrijf biedt: <https://www.raponline.org/knowledge-center/making-europes-homes-hygge-danish-lessons-district-heating/>

^{iv} Een energiecoöperatie is een coöperatie die zich richt op het bevorderen van een voor iedereen toegankelijke, democratisch gecontroleerde, en duurzame energievoorziening. Een coöperatie heeft geen winstoogmerk.

^v Landelijke energie monitor: <https://www.hier.nu/lokale-energie-monitor-2023>

^{vi} Zie het werk rondom opgroeiruimte voor meer voorbeelden van het vormgeven van een stapsgewijze en structurele samenwerking tussen gemeenten en initiatieven: <https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/377/opgroeiruimte-een-proces-om-te-groeien-naar-een-volwassen-partnerschap>

^{vii} Zie visie kavelstrategie van Energie Samen <https://www.energiesamen.nu/nieuws/3574/position-paper-over-kavelstrategie-in-de-warmtetransitie>